



MAKROIQTISODIY KO'RSATKICHLAR VA ULARNING FAROVONLIKKA TA'SIRI

Norqobilov Nusratilla

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

ORCID: 0009-0006-5045-1194

nusrat.1977@mail.ru

Annotatsiya. Maqolada makroiqtisodiy ko'rsatkichlarning aholi turmush darajasi va farovonligiga ko'rsatadigan ta'siri kompleks tahlil etilgan. O'zbekiston iqtisodiyoti misolida 2020-2024 yillar davomida kuzatilgan makroiqtisodiy o'zgarishlarning aholining farovonlik darajasiga ta'siri tahlil qilinib, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: makroiqtisodiy ko'rsatkichlar, farovonlik darajasi, yalpi ichki mahsulot, inflyatsiya, ishsizlik, real daromadlar, investitsiyalar, iqtisodiy o'sish.

МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПОКАЗАТЕЛИ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА БЛАГОСОСТОЯНИЕ

Норқобилов Нусратилла

Ташкентский государственный экономический университет

Аннотация. В статье дан комплексный анализ влияния макроэкономических показателей на уровень жизни и благосостояние населения. На примере экономики Узбекистана проанализировано влияние макроэкономических изменений, наблюдавшихся в период 2020-2024 годов, на уровень благосостояния населения, а также выявлены существующие проблемы и разработаны предложения по их устранению.

Ключевые слова: макроэкономические показатели, уровень благосостояния, валовой внутренний продукт, инфляция, безработица, реальные доходы, инвестиции, экономический рост.

MACROECONOMIC INDICATORS AND THEIR IMPACT ON WELL-BEING

Norkobilov Nusratilla

Tashkent State University of Economics

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the impact of macroeconomic indicators on the standard of living and well-being of the population. Using the example of the economy of Uzbekistan, the impact of macroeconomic changes observed during 2020-2024 on the level of well-being of the population is analyzed, and existing problems and proposals for their elimination are developed.

Keywords: macroeconomic indicators, level of well-being, gross domestic product, inflation, unemployment, real incomes, investments, economic growth.

Kirish.

Davlatning iqtisodiy siyosatini shakllantirish va uning samaradorligini baholashda makroiqtisodiy ko'rsatkichlar muhim o'rin egallaydi.

Bu ko'rsatkichlar nafaqat iqtisodiy o'sish sur'atlarini, balki aholining turmush darajasi, bandligi va ijtimoiy farovonligi kabi ijtimoiy-iqtisodiy omillarni ham bevosita belgilab beradi.

Makroiqtisodiy barqarorlikka erishish bu iqtisodiy siyosatning asosiy maqsadlaridan biri bo'lib, u inflyatsiya darajasi, ishsizlik ko'rsatkichi, yalpi ichki mahsulot (YaIM) hajmi, fiskal va monetar muvozanat kabi asosiy indikatorlar orqali ifodalanadi. Ushbu ko'rsatkichlardagi ijobiy yoki salbiy o'zgarishlar bevosita aholi hayot sifati va ijtimoiy kayfiyatiga ta'sir ko'rsatadi.

O'zbekistonda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlar fonida iqtisodiy o'sish barqarorlashib borayotgan bo'lsa-da, bu jarayonning aholi farovonligiga ta'siri har doim ham bir xil darajada bo'lavermaydi. Shu boisdan ham makroiqtisodiy ko'rsatkichlar va ularning farovonlikka ta'sirini kompleks o'rganish, mavjud muammolarni aniqlash hamda ijtimoiy yo'naltirilgan iqtisodiy siyosatni takomillashtirish zarurati dolzarb bo'lib qolmoqda.

Adabiyotlar sharhi.

Makroiqtisodiy ko'rsatkichlarning farovonlik darajasiga ta'sirini o'rganish bo'yicha xalqaro miqyosda ko'plab ilmiy tadqiqotlar olib borilgan bo'lib, ular asosan iqtisodiy o'sish, daromadlar taqsimoti, ishsizlik, inflyatsiya va boshqa asosiy indikatorlarning aholi turmush darajasiga bo'lgan bevosita va bilvosita ta'sirini o'z ichiga oladi.

Dastlab, farovonlikni o'lchashda faqat yalpi ichki mahsulot (YaIM) darajasiga tayanish yetarli emasligi masalasi XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab G'arb iqtisodchilarining diqqat markaziga tushgan. Masalan, Fridman (1975) o'zining iqtisodiy barqarorlikka doir tadqiqotlarida inflyatsiyaning kutilmagan holatda oshishi real daromadlarning pasayishiga olib kelishi orqali aholining iste'mol salohiyatini susaytirishini ko'rsatgan.

Keyinchalik Sen (1999) tomonidan ilgari surilgan "farovonlik va imkoniyatlar" konsepsiyasi farovonlikni faqat daromadlar emas, balki inson kapitali, salomatlik va ta'lim imkoniyatlari bilan bog'lash zarurligini asoslagan.

Easterlin (1974) esa o'zining mashhur "Easterlin paradoksi" orqali iqtisodiy o'sish har doim ham subyektiv baxtiyorlik darajasining oshishiga olib kelmasligini, farovonlikning psixologik va ijtimoiy jihatlarini ham hisobga olish lozimligini ta'kidlaydi.

Shuningdek, Rodrik va Subramanian (2003) tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, iqtisodiy o'sishning farovonlikka ijobiy ta'siri ko'p jihatdan institutsional barqarorlik, huquq ustuvorligi va korrupsiyaga qarshi kurash darajasiga bog'liq.

Rossiyalik iqtisodchi Kirdina (2001) o'z tadqiqotlarida iqtisodiy tizimlarning institutsional xususiyatlari farovonlik darajasiga qanday ta'sir ko'rsatishini ochib bergan. Uning fikriga ko'ra, o'tish davri iqtisodiyotlarida makroiqtisodiy o'sish va ijtimoiy himoya siyosati o'rtasidagi uyg'unlik mavjud bo'lmasa, aholi farovonligida sezilarli o'sishga erishish mushkul bo'ladi.

Shuningdek, Popov va Rubin (2019) tadqiqotlarida ta'kidlanishicha, iqtisodiy o'sish sur'atlari bilan bir qatorda real daromadlar, inflyatsiya darajasi va ishsizlik ko'rsatkichlari farovonlikning asosiy indikatorlari sifatida alohida o'rganilishi lozim.

Ular iqtisodiy o'sish natijalari aholiga qay darajada teng taqsimlanayotganini baholash zarurligini ta'kidlaydilar.

MDH doirasida olib borilgan solishtirma tadqiqotlarda ko'plab iqtisodchilar, jumladan, Aganbegyan (2017), iqtisodiy siyosatning farovonlikka ta'sirini fiskal va monetar omillar orqali tahlil qilgan.

U YaIM hajmining o'sishi avtomatik tarzda farovonlikni oshirmasligini, bu o'sishning qanday yo'naltirilgani - ya'ni investitsiyalar, ijtimoiy xarajatlar va bandlik darajasiga qanday ta'sir qilgani muhimligini alohida ta'kidlaydi.

O'zbek olimlari tomonidan ham ushbu yo'nalishda so'nggi yillarda bir qator dolzarb ilmiy izlanishlar olib borilgan.

Jumladan, Abdurahmonov (2021) O'zbekiston iqtisodiyotidagi makroiqtisodiy barqarorlikni baholashda fiskal intizom, pul-kredit siyosati samaradorligi va tashqi iqtisodiy omillarni inobatga olish zarurligini asoslab bergan.

Xakimov (2022) tomonidan ishlab chiqilgan konsepsiyada farovonlik darajasi faqat makroiqtisodiy indikatorlar asosida emas, balki inson kapitalining rivojlanish darajasi, hududlararo nomutanosiblik va ijtimoiy xizmatlar sifati orqali baholanishi taklif etiladi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Tadqiqotda qiyosiy tahlil, mantiqiy tahlil, tizimli tahlil, statistik guruhlash, sintez, induksiya va deduksiya usullaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Makroiqtisodiy ko'rsatkichlar va ularning aholi farovonligiga ta'siri xorijiy mamlakatlarida iqtisodiy barqarorlik, ijtimoiy siyosat va islohotlar samaradorligini baholashda asosiy yo'nalishlardan biri sifatida e'tirof etiladi.

Bugungi globallashuv va iqtisodiy islohotlar sharoitida makroiqtisodiy ko'rsatkichlarning nafaqat statistik raqamlar sifatida, balki aholining turmush farovonligiga bevosita ta'sir etuvchi real omillar sifatidagi o'rni tobora kuchaymoqda.

Yalpi ichki mahsulot (YAIM), inflyatsiya darajasi, bandlik, aholi real daromadlari, davlat byudjeti balansining holati singari makroiqtisodiy indikatorlar mamlakatdagi ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikning holatini aniqlashda muhim mezonlar hisoblanadi. Shu bois, ularning aholining farovonlik darajasi bilan o'zaro bog'liqligini tahlil etish, mavjud muammolarni aniqlab, amaliy yechimlar taklif qilish dolzarb masalalardan biridir (1-jadval).

1-jadval

Makroiqtisodiy ko'rsatkichlar va farovonlik indikatorlarining o'zaro dinamikasi
(2018-2024 yillar)¹

Yil	YAIM o'sishi (%)	Inflyatsiya (%)	Aholining real daromadlari o'sishi (%)	Ishsizlik darajasi (%)	Ijtimoiy xarajatlar ulushi (% YAIM)	HDI (Inson taraqqiyot indeksi)
2018	5.1	14.3	6.5	9.3	6.8	0.710
2019	5.7	15.2	6.1	9.0	7.1	0.716
2020	1.6	11.1	-0.2	10.4	8.0	0.718
2021	7.4	10.0	7.0	9.6	7.6	0.720
2022	5.7	12.3	6.3	9.2	7.9	0.724
2023	6.0	8.8	5.9	8.6	8.3	0.728
2024	5.5	7.5	6.2	8.1	8.5	0.730

1-jadvalda asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlar bilan farovonlikni ifodalovchi indekslar birga beriladi, bu esa ularning o'zaro aloqasini tahlil qilishga imkon yaratadi.

Jadvaldagi ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, 2018–2024 yillar davomida O'zbekiston iqtisodiyotida **YAIM o'sishi asosan barqaror** saqlanib, 2020 yildagi pandemiya ta'siri bilan qisqa muddatli pasayish (1,6%) kuzatilgan. So'nggi yillarda o'sish yana tiklangan (2023 yilda 6,0%).

Inflyatsiya darajasi 2018–2019 yillarda yuqori bo'lgan bo'lsa-da, 2020 yildan boshlab bosqichma-bosqich pasayib bormoqda (2024 yilda 7,5% prognoz).

¹ Государственный комитет Республики Узбекистан по статистике. Статистический ежегодник Узбекистана – 2023. – Ташкент: Госкомстат, 2024. – 412 с.

Aholining real daromadlari pandemiya yili (2020) salbiy ko'rsatkichni ko'rsatgan bo'lsa, keyingi yillarda ijobiy o'sish qayd etilgan.

Ishsizlik darajasi yuqori bo'lib qolayotganiga qaramay, asta-sekin pasayish tendensiyasi mavjud (2024 yilda 8,1% prognoz).

Ijtimoiy xarajatlar ulushi YAIMga nisbatan ortib borgan, bu esa davlat tomonidan farovonlikni oshirishga bo'lgan e'tibor kuchayganini ko'rsatadi.

Inson taraqqiyot indeksi (HDI) yil sayin sekin, lekin barqaror o'sib bormoqda – 0.710 dan 0.730 gacha, bu iqtisodiy o'sishning ma'lum darajada ijtimoiy rivojlanishga ham ta'sir qilayotganini tasdiqlaydi (2-jadval).

2-jadval

Hududlar kesimida makroiqtisodiy rivojlanish va farovonlik darajasi²

Viloyat / Shahar	YAIM ulushi (%)	Aholi jon boshiga YAIM (mln. so'm)	Ishsizlik (%)	Kam ta'minlanganlar ulushi (%)	O'rtacha oylik ish haqi (so'm)
Toshkent shahri	17.5	55.2	6.2	7.5	5 100 000
Andijon	6.1	20.7	8.3	14.2	3 200 000
Qashqadaryo	7.3	22.4	9.1	15.0	3 000 000
Navoiy	9.2	48.5	5.5	6.8	4 700 000
Surxondaryo	4.9	18.3	9.8	18.5	2 900 000
Buxoro	6.5	27.1	7.9	11.6	3 800 000

2-jadval orqali iqtisodiy faoliyat va farovonlik o'rtasidagi hududlar kesimidagi tafovutlar tahlil qilinadi.

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, **Toshkent shahri** iqtisodiyotda yetakchi o'rin tutadi – YAIMdagi ulushi eng yuqori (17,5%), jon boshiga YAIM (55,2 mln so'm) va o'rtacha oylik ish haqi (5,1 mln so'm) bo'yicha ham ustun. Shu bilan birga, ishsizlik va kam ta'minlanganlik darajasi eng pastlardan biri.

Navoiy viloyati ham yuqori iqtisodiy samaradorlikka ega – jon boshiga YAIM 48,5 mln so'm, ishsizlik 5,5% va kam ta'minlanganlar ulushi 6,8% ni tashkil etadi. Bu sanoat salohiyati yuqori hududlarda farovonlik nisbatan barqarorligini ko'rsatadi.

Boshqa tomondan, **Surxondaryo** va **Qashqadaryo** viloyatlarida jon boshiga YAIM va ish haqi eng past ko'rsatkichlarda, ishsizlik va kam ta'minlanganlik darajasi esa yuqori.

Bu hududlarda iqtisodiy rivojlanishning sustligi aholining farovonlik darajasiga salbiy ta'sir qilmoqda. Hududlar o'rtasida iqtisodiy va ijtimoiy tafovutlar sezilarli bo'lib, bu tengsizlikni kamaytirish uchun mintaqaviy rivojlanish siyosatini qayta ko'rib chiqish zarur (3-jadval).

3-jadval

Davlat byudjeti xarajatlari tarkibi va ularning ijtimoiy farovonlikka ta'siri³

Yo'nalish	2020 (mlrd. so'm)	2021 (mlrd. so'm)	2022 (mlrd. so'm)	2023 (mlrd. so'm)	2024 (mlrd. so'm)
Ta'lim	21 345	25 100	29 480	33 210	37 000
Sog'liqni saqlash	13 230	15 400	17 910	21 000	24 000
Ijtimoiy himoya	6 700	8 200	10 500	12 800	14 900
Infratuzilma va transport	12 600	14 700	16 900	18 500	21 000

² Государственный комитет Республики Узбекистан по статистике. Статистический ежегодник Узбекистана – 2023. – Ташкент: Госкомстат, 2024. – 412 с.

³ Государственный комитет Республики Узбекистан по статистике. Статистический ежегодник Узбекистана – 2023. – Ташкент: Госкомстат, 2024. – 412 с.

3-jadvalda 2020–2024 yillar davomida ijtimoiy yoʻnalishlarga ajratilayotgan byudjet xarajatlari barqaror oshib borgan. **Taʼlim sohasiga** yoʻnaltirilgan mablagʻlar 2020 yildagi 21 345 mlrd soʻmdan 2024 yilda 37 000 mlrd soʻmga yetgan, bu esa inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan siyosat kuchayganini anglatadi.

Sogʻliqni saqlash xarajatlari ham 4 yil davomida 80 foizga yaqin oshib, aholining salomatligini taʼminlashda davlat ishtirokini kengaytirgan.

Ijtimoiy himoya xarajatlari qariyb ikki barobar koʻpaygan boʻlib, bu aholining zaif qatlamlarini qoʻllab-quvvatlashga boʻlgan eʼtiborni ifodalaydi.

Tahlillarga koʻra, Oʻzbekistonda oxirgi yillarda YAIM oʻsish surʼatlari barqaror saqlanib kelmoqda.

Ammo bu oʻsishning tarkibiy tahlili shuni koʻrsatmoqdaki, iqtisodiy oʻsish aholi turmush darajasiga toʻliq aks etmayapti.

Shu bois iqtisodiy oʻsishni inklyuziv (hamma qatlamlar uchun manfaatli) shaklda tashkil etish, yaʼni ishlab chiqarish va xizmat koʻrsatish sohalarini diversifikatsiya qilish bugungi kunning dolzarb vazifasidir.

Norasmiy sektor daromadlari, yashirin bandlik holatlari hamon yuqori darajada saqlanib qolayotganligi natijasida, mavjud maʼlumotlar farovonlikni toʻliq aks ettira olmaydi.

Shu nuqtai nazardan, aholining turmush darajasini baholashda faqat YAIM yoki inflyatsiya kabi klassik makroiqtisodiy koʻrsatkichlar emas, balki sogʻliqni saqlash, taʼlim, uy-joy sharoitlari, mehnat sharoitlari kabi ijtimoiy-iqtisodiy omillarni hisobga oluvchi murakkab indikatorlar farovonlik indekslarini qoʻllash dolzarb hisoblanadi.

Natijada, oilaviy daromadlar va farovonlik darajasi oʻrtasida muhim tafovutlar yuzaga kelmoqda. Shu sababli, mehnat bozorini diversifikatsiya qilish, innovatsion va raqamli iqtisodiyot tarmoqlarida yangi ish oʻrinlarini yaratish orqali bandlikni ragʻbatlantirish zarur.

YAIM oʻsishining sifat jihatlarini chuqur tahlil qilish, inflyatsiya va daromadlar oʻrtasidagi nomutanosibliklarni bartaraf etish, bandlik imkoniyatlarini kengaytirish va davlat xarajatlarining samaradorligini oshirish orqali aholining turmush darajasini real yuksaltirish mumkin.

Xulosa oʻrnida aytish mumkinki, makroiqtisodiy koʻrsatkichlarning oʻsishi oʻz-oʻzidan aholining farovonligini taʼminlamaydi. Ular real hayotdagi ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni hal etish bilan uygʻun holda olib borilgandagina farovonlikka olib kelishi mumkin.

Xulosa va takliflar.

Bugungi kunda Oʻzbekiston iqtisodiyoti sharoitida “Makroiqtisodiy koʻrsatkichlar va ularning farovonlikka taʼsiri” mavzusi nihoyatda dolzarb boʻlib, aholining turmush darajasini yaxshilash, tenglikni taʼminlash va barqaror iqtisodiy oʻsishni ragʻbatlantirish maqsadida bir qator amaliy takliflarni ilgari surish mumkin:

Birinchidan, yalpi ichki mahsulot (YAIM) oʻsishining sifati va mazmuniga eʼtibor qaratilishi kerak. Ayni paytda YAIM oʻsishi koʻpincha makro darajadagi koʻrsatkich sifatida baholanadi, ammo bu oʻsish aholining real turmush darajasiga bevosita taʼsir koʻrsatmayotgani kuzatilmoqda.

Ikkinchidan, inflyatsiya koʻrsatkichlarining pasayishi aholining farovonligi bilan uzviy bogʻlanmasligi muhim muammo sifatida qolmoqda.

Narxlar barqarorligi, ayniqsa, ijtimoiy zaif qatlamlar uchun sezilarli ahamiyatga ega. Shu bois, asosiy isteʼmol mahsulotlari narxlarini monitoring qilish tizimini takomillashtirish, shuningdek, ijtimoiy kompensatsiya mexanizmlarini yanada kuchaytirish zarur.

Uchinchidan, aholining real daromadlarini izchil va obyektiv monitoring qilish tizimini joriy etish zarur. Rasmiy statistik maʼlumotlar koʻplab hollarda yashirin iqtisodiy faoliyat va norasmiy daromadlarni inobatga olmaydi. Shu sababli “farovonlik indeksi” kabi murakkab koʻrsatkichlarni ishlab chiqish, unda sogʻliqni saqlash, taʼlim, uy-joy bilan taʼminlanish va

xavfsizlik darajasi kabi omillarni hisobga olish orqali aholining haqiqiy turmush darajasini o'lchash maqsadga muvofiqdir.

To'rtinchidan, bandlik darajasini oshirish va mehnat bozorini diversifikatsiya qilish iqtisodiy farovonlikka bevosita ta'sir ko'rsatuvchi omil hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, makroiqtisodiy ko'rsatkichlar aholining turmush farovonligiga real ta'sir ko'rsatishi uchun ular iqtisodiy o'sishning sifat jihatlariga asoslanishi, adolatli taqsimot, samarali boshqaruv va aholining ishonchini ta'minlaydigan tizimlar bilan uyg'unlashgan bo'lishi lozim.

Adabiyotlar /Lumepamypa/Reference:

Abdurahmonov R.X. (2021) Makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashning barqaror yo'nalishlari // Iqtisodiyot va talim. No 2. B. 25–32.

Easterlin R.A. (1974) Does Economic Growth Improve the Human Lot. // Nations and Households in Economic Growth. New York: Academic Press, P. 89–125.

Hakimov X.X. (2022) Aholi farovonligini belgilashda inson kapitali va makroiqtisodiy siyosatning o'zaro bog'liqligi // Iqtisodiy taraqqiyot. No 1. B. 40–47.

Rodrik D., Subramanian A. (2003) The Primacy of Institutions over Geography and Integration in Economic Development // IMF Working Paper. No. WP/03/189.

Sen A. (1999) Development as Freedom. Oxford: Oxford University Press, -384 p.

Аганбегян А.Г. (2017) Социальная политика и уровень жизни населения // Вопросы экономики. № 4. С. 18–32.

Кирдина С.Г. (2001) Институциональные матрицы и развитие России. –М.: Наука, – 236 с.

Попов Е.В., Рубин А.Я. (2019) Устойчивое развитие и качество жизни: макроэкономический подход // Экономика региона. № 2. С. 45–58.

Фридман М. (1975) Количественная теория денег - новая формулировка // Деньги и экономическое развитие. –М.: Прогресс, С. 55–72.